

Anna Majdzińska^{}, Anna Wierzbicka^{**}*

ISTOTA NAUCZANIA DEMOGRAFII W KONTEKŚCIE KIERUNKÓW I STRATEGII ROZWOJU KRAJU

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie istoty jakości nauczania demografii w odniesieniu do kierunków i strategii rozwoju kraju. Starzenie się społeczeństwa, niski poziom dzietności i migracje to tylko niektóre przykłady wyzwań demograficznych przed jakimi stoi Polska. Problemy te należy traktować jako kluczowe w kontekście koniunktury i konkurencyjności gospodarki. Odpowiednie kształcenie specjalistów jest bardzo istotne z punktu widzenia wielu dziedzin nauki, m.in. ekonomii, zarządzania, medycyny, czy prawa, jako że przedstawiciele niemalże wszystkich branż gospodarki powinni mieć świadomość wyzwań demograficznych i związanych z tym konsekwencji ekonomiczno-społecznych.

W tekście, oprócz kwestii metodologicznych związanych z jakością kształcenia, przedstawiono problemy demograficzne stanowiące największe wyzwania w kontekście zrównoważonego rozwoju kraju. Zaprezentowano również demograficzną mapę Polski, wskazującą kształtowanie się współczesnej sytuacji w zakresie zdarzeń i procesów ludnościowych, postrzeganych jako szczególnie istotne w ramach strategii rozwoju kraju (średnio- i długookresowej).

Słowa kluczowe: jakość nauczania, demografia, strategia rozwoju kraju.

I. WPROWADZENIE

W 2011 roku, według danych GUS, liczba absolwentów publicznych szkół wyższych przekroczyła 320 tysięcy, podczas gdy dziesięć lat wcześniej, tj. w roku 2002, wynosiła nieco ponad 220 tysięcy. W ciągu dekady, liczba osób, które w placówkach publicznych zdobyły wykształcenie wyższe wzrosła o 100,4 tys. (tj. o 45,5%), natomiast łączna liczba absolwentów szkół publicznych i niepublicznych wzrosła o 152,4 tys. (tj. o 44,8%). Dane te świadczą o wzmożonym procesie kształcenia studentów, który stanowi elementarną formę działalności każdej uczelni. Oprócz liczby absolwentów, wyznacznikiem poziomu systemu edukacji jest jakość świadczonych usług, przekładająca się z jednej strony na wizerunek placówek szkolnictwa wyższego, a z drugiej na stworzenie skutecznych i efektywnych metod nauczania, które przygotowują studentów do sprostania wymogom

^{*} Mgr, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej, Uniwersytet Łódzki.

^{**} Mgr, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej, Uniwersytet Łódzki.

rynku pracy, a w konsekwencji stworzą zaplecze kapitału ludzkiego dla całej gospodarki narodowej.

System edukacji powinien gwarantować zdobycie rzetelnej wiedzy, a także umiejętności dostosowania aktywności zawodowej do nieuniknionych zmian ekonomicznych i demograficznych. Migracje, niski poziom dzietności, wydłużanie się przeciętnego dalszego trwania życia ludności i, będące ich następstwem, starzenie się populacji stanowią wyzwanie dla gospodarki na wielu jej płaszczyznach, m.in. w kontekście stabilności finansowej systemów emerytalnych, rynku pracy, zmiany potencjalnego popytu konsumpcyjnego, opieki społecznej, czy systemu ochrony zdrowia (stojącego przed wyzwaniem dopasowania podaży usług medycznych do nowego popytu i potrzeb coraz to większej liczby seniorów). Z tego względu fundamentalna staje się kwestia prowadzenia aktywnej polityki ludnościowej, której zadaniem jest generowanie odpowiednich bodźców, wpływających na strukturę populacji, przyrost naturalny, podniesienie jakości życia, czy też kontrolowanie strumienia migracji. Podejmowanie przez państwo takich działań za pomocą odpowiednich narzędzi jest niezwykle istotną kwestią, mającą na celu zarówno próby oddziaływania na procesy ludnościowe, jak i niwelowania skutków niekorzystnych zmian. Wymaga to jednak stosownej wiedzy, doświadczenia i przygotowania, którego podstawy powinien gwarantować system edukacji. W przeciwnym wypadku zagrożony będzie stabilny i zrównoważony rozwój kraju oraz pozycja Polski na arenie międzynarodowej.

W tym ujęciu kształcenie demografii jest niezwykle istotne z punktu widzenia wielu dziedzin nauki, m.in. ekonomii, zarządzania, medycyny, czy prawa, jako że przedstawiciele niemalże wszystkich branż gospodarki powinni mieć świadomość wyzwań demograficznych i związanych z tym konsekwencji ekonomiczno-społecznych.

Celem artykułu jest przedstawienie istoty nauczania demografii w odniesieniu do kierunków i strategii rozwoju kraju. Problemy demograficzne należy traktować jako kluczowe w kontekście koniunktury i konkurencyjności gospodarki, dlatego tak istotne jest odpowiednie kształcenie specjalistów, mogących oceniać poziom zjawisk, ich rozmieszczenie przestrzenne oraz oddziaływanie społeczno-ekonomiczne.

II. UCZENIE SIĘ, A JAKOŚĆ NAUCZANIA

Uczenie się, obok zabawy i pracy, jest podstawową formą działalności człowieka. Dzięki niej zdobywa się umiejętność samodzielnego uczestniczenia i radzenia sobie w życiu. Proces ten odbywa się, niezależnie od wieku, we wszystkich okresach życia. Jest on rozumiany jako ciągle zdobywanie nowych doświadczeń oraz przyswajanie wzorców pewnych norm i zachowań, które

w zależności od sytuacji i doświadczeń życiowych ulegają modyfikacjom [Wiatrowski, 2005]. Uczenie się jest w pewnym stopniu zjawiskiem indywidualnym, przybierającym bardziej zbiorową i zwartą formę w kontekście nauczania (czy też kształcenia), definiowanego jako proces dydaktyczny, polegający na „planowanej pracy nauczyciela z uczniami” [PWN, 2013]. Ma ono charakter planowy i służy przekazywaniu słuchaczom określonego zasobu wiedzy. Istotny jest tu równy stopień zainteresowania obu stron uczestniczących w procesie kształcenia. W przypadku studiów wyższych nauczanie dotyczy relacji wykładowca-student i jest systematycznym procesem wychowawczo-dydaktycznym pozwalającym na zdobycie wykształcenia zarówno ogólnego, jak i zawodowego [Kupisiewicz, 2000].

Elementem procesu nauczania jest poziom i jakość prowadzenia zajęć dydaktycznych. Zapewnienie jakości kształcenia wynika z zaleceń Unii Europejskiej, a także z zapisów Deklaracji Bolońskiej, podpisanej 19 czerwca 1999 roku przez Europejskich Ministrów Edukacji, w ramach której utworzony został Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego (EOSW). Koordynacja działań edukacyjnych wynikająca z Deklaracji w sposób jednoznaczny wskazuje, że wspólnym celem jest wypracowanie porównywalnych kryteriów oraz metodologii przy zapewnieniu wysokiej jakości nauczania. Analiza zagadnienia z bardziej indywidualnego poziomu wskazuje na konieczność utrzymania jakości dydaktycznej ze względu na rywalizację pomiędzy szkołami wyższymi, a także na chęć przystosowania studentów do dynamicznie zmieniających się wymogów rynku pracy.

Chcąc mówić o jakości kształcenia, najpierw trzeba zastanowić się nad samym procesem dydaktycznym. Konieczne jest zrozumienie celu, strategii, przedmiotu oraz metod i programów nauczania, a także form egzekwowania i weryfikowania poziomu wiedzy studentów z jednej, oraz podnoszenia kwalifikacji kadry z drugiej strony. Ważny jest także sam adresat przekazywanych informacji i zrozumienie jego potrzeb. Z kolei, pozycja uczelni, działającej jako instytucja, „powinna zależeć przede wszystkim od jej misji oraz sposobu jej wykonywania, od jej potencjału, od jej dorobku, osiągnięć i pozycji, a nie od własnościowego statusu mienia, na bazie którego działa szkoła wyższa” [Woźnicki, 2007]. Świadomość w tym zakresie sprowadza dbałość o jakość kształcenia do kilku podstawowych obszarów.

Zbiór 14 zasad odnoszących się do poprawy jakości i konkurencyjności w przemyśle opracowany przez Williama Deminga¹ i zawarty w książce *Out of*

¹ William Edwards Deming (14.10.1900 – 20.12.1993) – „amerykański statystyk. Studiował na uniwersytetach Wyoming, Colorado i Yale. W 1928 obronił doktorat z zakresu matematyki i fizyki matematycznej. Od początku lat 50. zaczął prowadzić wykłady dla japońskich inżynierów poświęcone statystycznemu sterowaniu procesami oraz statystycznemu sterowaniu jakością” [Wikipedia, 2013a].

the crisis, można w łatwy sposób odnieść do systemu oświaty² [zob. Deming 1986]. W ten sposób powstaje jasny i czytelny przekaz, który choć wydaje się dość radykalny, z pewnością może stanowić propozycję rozwiązań, swoistych wskazówek, mogących pozytywnie oddziaływać na jakość nauczania. Proponowana modyfikacja zasad Deminga w odniesieniu do systemu oświaty ma następującą postać:

1. Ustanowienie i utrzymywanie stałych celów oraz wytrwałe dążenie do doskonalenia – poprawa jakości świadczonych usług edukacyjnych służąca m.in. uzyskaniu przewagi konkurencyjnej w stosunku do pozostałych placówek oświatowych.

2. Zastosowanie nowej filozofii – zmiana podejścia do zarządzania uczelnią (szkołą wyższą), nastawiona na efektywność i podjęcie nowych wyzwań. Konieczność inicjowania i dokonywania udoskonaleń, jak chociażby wdrażanie najnowszych technik przekazywania wiedzy (m.in. burza mózgów, dyskusje, praca w grupach, *e-learning*, *blended learning*³), służących aktywizacji słuchaczy.

3. Nie poleganie wyłącznie na metodach kontroli jako sposobie zapewnienia jakości – konieczne jest zawarcie jakości w samym produkcie, a zatem staranne i umiejętne zaplanowanie oraz skoordynowanie programu dydaktycznego, dającego możliwość zdobycia rzetelnej wiedzy i umiejętności niezbędnych w pracy zawodowej, co pozwoli na sprowadzenie konieczności przeprowadzania kontroli do minimum.

4. Kierowanie się równowagą pomiędzy ceną, a jakością – dążenie do współpracy z kooperantem na zasadzie wyrobionego zaufania i lojalności, rozumiane jako oparcie systemu nauczania na wykwalifikowanej, kompetentnej i sprawdzonej kadrze, niekoniecznie w odniesieniu do kosztów ich pozyskania i utrzymania.

5. Ciągłe doskonalenie systemu poprzez ulepszanie procesów – dążenie do doskonalenia kadry i zapewnienia jej sprzyjających warunków pracy. Zadowolona kadra to kadra otwarta na podnoszenie kwalifikacji oraz innowacje, zapewniające efektywność i poprawę jakości działania.

6. Wprowadzenie instytucjonalnego doskonalenia zawodowego – szkolenia w tym zakresie pozwalają na bieżące śledzenie zmian w materiałach, procedurach, czy metodach nauczania, co skutkuje stabilnością i podnosi jakość edukacyjną.

² Zasady te, inaczej zwane cyklem PDCA (*plan-do-check-action*) [Galata, 2007], przeniesione zostały również na grunt innych branż i dziedzin życia społeczno-gospodarczego, opartych na systemach zarządzania jakością. Wykorzystywane są m.in. w procesach zarządzania przedsiębiorstwem, projektem inwestycyjnym, w branży logistycznej, motoryzacyjnej, przy produkcji żywności, a także w procesach doskonalenia urzędów administracji publicznej.

³ *Blended learning* lub *B-learning* – „mieszana (zintegrowana) metoda kształcenia, łącząca tradycyjne metody nauki (bezpośredni kontakt z prowadzącym) z aktywnościami prowadzonymi zdalnie przy pomocy komputera (*e-learning*)” [Wikipedia, 2013b].

7. Budowanie przywództwa – celem nadzoru powinna być pomoc ludziom w wykonywaniu powierzonych im zadań. Współpraca na szczeblu Rektor/Dziekan(Dyrektor) – wykładowcy/dydaktycy, mająca na celu świadczenie wysokiej jakości usług, a zatem wspólne planowanie, podejmowanie decyzji i praca zespołowa, a także szybkie reagowanie na pojawiające się negatywne sygnały.

8. Zarządzanie w przyjaznej atmosferze poprzez wspólne cele i efekty oraz swobodną komunikację.

9. Usunięcie barier – jednostki ze struktur organizacyjnych uczelni powinny działać jak zintegrowane zespoły, jak jedna drużyna, tak by mogły wykrywać zagrożenia i defekty na każdym etapie procesu edukacyjnego, od rekrutacji, po obronę dyplomu przez studenta.

10. Eliminacja form promocji, zachęcających pracowników do większej wydajności, jako że prowadzi to jedynie do zaniepokojenia zatrudnionych wewnątrz placówki.

11. Wdrożenie środków pomocy, wspierających metody nauczania i zarządzania.

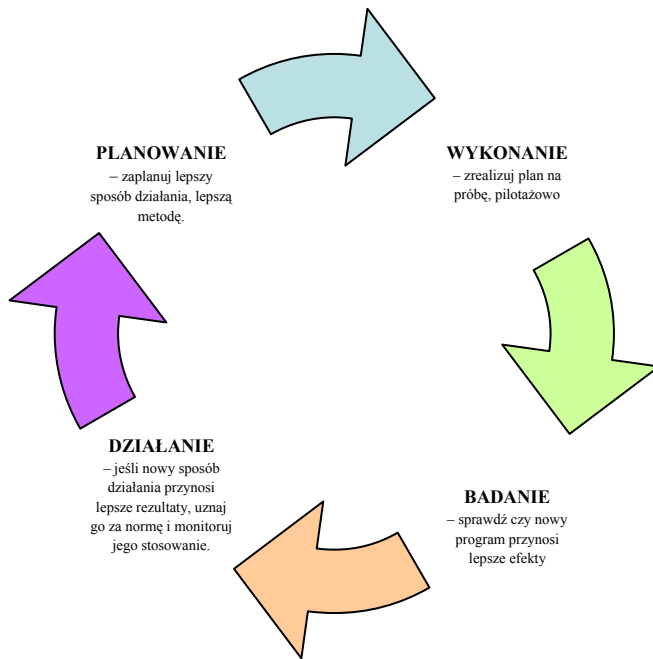
12. Eliminacja wszystkiego, co kwestionuje prawo każdego pracownika/dydaktyka do dumy z wykonywanej pracy.

13. Stworzenie solidnego programu samodoskonalenia – pracownicy placówki edukacyjnej na wszystkich szczeblach powinni mieć możliwość stałego szkolenia. Nakłady na kształcenie należy traktować jako inwestycję konieczną.

14. Zaangażowanie wszystkich pracowników w proces transformacji.

Tak skonstruowane założenia wskazują, że najistotniejsze w zapewnieniu jakości kształcenia jest sprawne zarządzanie placówką oświatową. Polega ono przede wszystkim na identyfikacji i rozwiązywaniu rzeczywistych problemów oraz dylematów, na należyтым reformowaniu⁴, na innowacyjności rozwiązań, a także na określeniu długofalowych efektów i strategii edukacyjnej. Dążenie do tak sformułowanych celów powinno opierać się, według Deminga, na wykorzystaniu prostych i zrozumiałych metod. Podejście to prezentuje powszechnie zrozumiała zasada doskonalenia jakości, zwana „Kołem Deminga” (zob. rys. 1).

⁴ Badania przeprowadzone przez Elżbietę Wnuk-Lipińską wskazują, że działalność reformatorska w szkolnictwie wyższym bywa utrudniana m.in. przez: „konserwatywizm części kadry”, „sprzeciw grup broniących swoich partykularnych interesów”, „wykonywanie przez część kadry jedynie programu minimum i niechęć do jakiegokolwiek dodatkowej działalności na uczelni”, „zbyt duże zaangażowanie się części pracowników w działalność poza uczelnią”, „brak prawidłowej wymiany pokoleniowej” [Wnuk-Lipińska, 1996].

Rys 1. „Koło Deminga” zawierające chronologicznie zaplanowane działania ukierunkowane na poprawę jakości

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [PQMS, 2013].

Mniej kontrowersyjny i powszechnie stosowany zespół standardów, procedur i wskazówek dotyczących zapewnienia jakości został opracowany w ramach Europejskiej Sieci Współpracy na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym (ENQA)⁵. Opracowane standardy podzielić można na zewnętrzne oraz wewnętrzne. Pierwsza grupa obejmuje m.in. konieczność opracowania przez instytucje strategii, polityki oraz procedur w zakresie jakości oraz standardów oferowanych programów, ocenę zgodności uzyskanych rezultatów nauczania ze wstępnymi założeniami, zapewnienie kadry dydaktycznej dysponującej odpowiednimi kwalifikacjami i kompetencjami oraz zasobów i materiałów wspomagających naukę. W ramach standardów wewnętrznych wyróżniono m.in. samoocenę uczelni, określenie celów i zadań, ocenę warunków i sposobów na-

⁵ Europejska Sieć na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym została założona w 2000 w celu promowania europejskiej współpracy w zakresie zapewniania jakości. W listopadzie 2004 roku Zgromadzenie Ogólne zmieniło Sieć w Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewniania Jakości w Szkolnictwie Wyższym [ENQA, 2013].

uczania, monitorowanie osiągniętych efektów kształcenia, weryfikowanych ostatecznie przez rynek pracy [*Standardy...*, 2005].

Działaniem zbieżnym z powyższymi standardami jest budowanie kultury jakości, której celem powinno być dążenie do poprawy jakości i łączenia elementów kulturowych (wspólnie podzielane wartości, oczekiwania i zaangażowanie) z elementami organizacyjnymi (systemy i struktury pro-jakościowe) [Mirecka, 2009]. Kultura jakości powinna tworzyć poczucie wspólnoty w całej hierarchii szkoły wyżej, począwszy od władz uczelni, a na studentach kończąc. Zjednoczone rozumienie wartości, oczekiwań i zaangażowanie wszystkich stron w proces konstruktywnego tworzenia zintegrowanego produktu-efektu dydaktycznego, gwarantuje poczucie dumy i przynależności, a co więcej buduje wzajemną odpowiedzialność, tym samym potęgując chęć dążenia do konkretnych celów. Dla placówki edukacyjnej punktem odniesienia będzie wzmocnienie swojej pozycji jako ośrodka o wysokich standardach i jakości oraz kulturze kształcenia, dającej absolwentom narzędzie w postaci rzetelnego wykształcenia. Z kolei, dla studenta miarodajnym efektem będzie możliwość satysfakcjonującego zaistnienia na rynku zawodowym.

III. DEMOGRAFIA JAKO WYZWANIE W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KRAJU

Założenia zrównoważonego rozwoju, rozumiane jako potrzeba podjęcia wspólnych dążeń i zasad, które zainspirowałyby ludzkość do ochrony i poprawy środowiska naturalnego, najprawdopodobniej po raz pierwszy pojawiły się w Deklaracji Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Środowiska Człowieka przyjętej w Sztokholmie w dniu 16 czerwca 1972 r. W czterdzieści lat od Konferencji, idea zrównoważonego rozwoju jest niemalże identyczna, została jedynie doprecyzowana i stała się bardziej rozpowszechniona. Międzynarodowy Instytut na rzecz Zrównoważonego Rozwoju⁶ określa ją jako środowiskowy, gospodarczy i społeczny dobrobyt na dziś i jutro [IISD, 2013]. Z kolei, jedną z częściej przytaczanych definicji pojęcia jest ta zawarta w Raporcie *Our common future* Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju⁷, zwanym Raportem Brundtland stanowiącą, że zrównoważony rozwój (*sustainable development*) to rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez uszczerbku dla możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb. Zawiera on w sobie dwa kluczowe założenia:

⁶ International Institute for Sustainable Development (IISD).

⁷ Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (ang. *The World Commission on Environment and Development*), zwana też "Komisją Brundtland", została powołana w 1987 roku przez Gro Harlem Brundtland na zaproszenie ówczesnego Sekretarza Generalnego ONZ [Wikipedia, 2013c].

- pojęcie potrzeb, w szczególności podstawowych potrzeb osób ubogich na świecie, które powinny zostać objęte nadrzędnym priorytetem;
- pomysł ograniczeń narzuconych przez stan techniki i organizacji społecznej w odniesieniu do potencjału i możliwości środowiskowych do zaspokojenia obecnych i przyszłych potrzeb [*Our common future* 1987, s. 37].

Zrównoważony rozwój, uznany za Zasadę Konstytucyjną Rzeczypospolitej Polskiej, został także zdefiniowany w Ustawie *Prawo Ochrony Środowiska* jako „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń” [Ustawa..., Dział II, Art. 3., pkt. 50].

Wydaje się jednakże, iż najszersze dookreślenie zrównoważonego rozwoju, będące potwierdzeniem, jak i rozszerzeniem Deklaracji ze Sztokholmu z 1972 r., stanowią zasady przyjęte na posiedzeniu Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992 r. „Mając na celu ustanowienie nowego i sprawiedliwego światowego partnerstwa przez stworzenie nowych form współpracy między państwami, podstawowymi grupami społecznymi i narodami, pracując w celu osiągnięcia międzynarodowych porozumień, korzystnych dla wszystkich i chroniących integralność światowego systemu środowiska i rozwoju, uznając niepodzielną i powiązaną współzależnościami istotę Ziemi — naszego domu” [*Deklaracja z Rio...*, 1992, tłumaczenie polskie preambuły]. Deklaracja ta ustanowiła 27 zasad zrównoważonego rozwoju.

Ósma zasada Deklaracji z Rio stanowi, że „aby osiągnąć trwałe i zrównoważony rozwój oraz poprawę jakości życia wszystkich ludzi, państwa powinny ograniczyć bądź wyeliminować modele produkcji lub konsumpcji zakłócające ten rozwój oraz promować odpowiednią politykę demograficzną” [*Deklaracja z Rio...*, 1992, Zasada 8].

Współczesna sytuacja demograficzna Polski jest wyzwaniem dla działań państwa podejmowanych w ramach strategii rozwoju kraju z punktu widzenia jego zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Postrzegana jest ona jako determinanta „konkurencyjności gospodarki” i jest kluczowa w kontekście możliwych scenariuszy [*Polska 2030*, s. 20]. Procesy ludnościowe kształtują obecny i przyszły kapitał ludzki, który z kolei wielopłaszczyznowo oddziałuje na potencjał gospodarki.

Obserwowane trendy demograficzne, a także jakość kapitału ludzkiego stanowią jeden z czynników determinujących „możliwości modernizacji i kształtowania długookresowej pozycji konkurencyjnej kraju”. W Polsce, zasoby kapitału ludzkiego kształtowane są obecnie przede wszystkim przez względnie niski poziom dzietności, wzrastający udział ludności w wieku poprodukcyjnym oraz

ujemne saldo migracji [Uchwała Rady Ministrów..., s. 12 i 77]. Z tego względu, niezwykle ważne jest podjęcie w porę odpowiednich działań, mających na celu zarówno, o ile to możliwe, hamowanie negatywnych trendów, a także łagodzenie ich następstw społeczno-gospodarczych.

Dzisiejsza polityka rozwoju kraju prowadzona jest w oparciu o różne strategie i programy rozwoju, spośród których podstawową rolę odgrywają dwie strategie: długookresowa DSRK (*Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*), oraz średniookresowa ŚSRK (*Strategia Rozwoju Kraju 2020*). Dokumenty⁸ te określają cele strategiczne rozwoju kraju odpowiednio do 2030 i 2020 r. [Uchwała Rady Ministrów..., s. 5; *Wskaźniki...*, s. 14].

Głównym długookresowym celem, określonym w Strategii do 2030 r., jest „poprawa jakości życia” Polaków, rozumianej „jako dobrostan w różnych obszarach życia”⁹, a jego osiągnięcie wymaga podjęcia działań w „trzech obszarach zadaniowych”: „konkurencyjności i innowacyjności (modernizacji), równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski (dyfuzji) oraz efektywności i sprawności państwa. W obrębie pierwszego z nich wyróżniono „kapitał ludzki”, jako jeden z czterech celów strategicznych, obejmujący „opis tych celów i kierunków interwencji, które są powiązane z systemem ochrony zdrowia oraz zapewnieniem spójności społecznej – edukacją i transferem absolwentów na rynek pracy oraz samą aktywnością zawodową” [*Polska 2030...*, s. 7, 45, 48–49].

W perspektywie rozwoju Polski do 2030 r. zakłada się kilka fundamentalnych kwestii, mających na celu stworzenie spójnego modelu rozwoju, wśród których zwraca się szczególną uwagę na model solidarności międzypokoleniowej. Polska jest „w szczególnym momencie, kiedy pierwszy powojenny wyż demograficzny będzie powoli zmniejszał zaangażowanie publiczne i aktywność

⁸ *Długookresowa strategia rozwoju kraju (DSRK)* – „dokument określający główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmujący okres co najmniej 15 lat”. *Średniookresowa strategia rozwoju kraju (ŚSRK)* – „dokument określający podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym, obejmujący okres 4–10 lat, realizowany przez strategie rozwoju oraz przy pomocy programów”. Wyróżnia się również inne strategie rozwoju – „dokumenty określające podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju w danych obszarach wskazanych w średniookresowej strategii rozwoju kraju, odnoszące się do rozwoju regionów, rozwoju przestrzennego, sektorów lub dziedzin, realizowane przy pomocy programów” [*Wskaźniki...*, s. 14].

⁹ W szczególności: „długości życia w ogóle, długości życia w zdrowiu, większej satysfakcji z wykonywania pracy, lepszych warunków łączenia kariery zawodowej z życiem prywatnym i rodzinnym, sprawnej sieci bezpieczeństwa socjalnego nastawionej na pomoc, której celem jest zwiększenie szans na aktywność społeczną i zawodową i dbałość o przeciwdziałanie różnym formom wykluczenia, dostępności dóbr i usług publicznych bez względu na status rodzinny i miejsce zamieszkania, otwartych warunków uczestnictwa w życiu publicznym, bezpieczeństwa dochodów na starość, środowiskowego poczucia równowagi w odniesieniu do warunków krajobrazowych, naturalnego stanu otoczenia oraz żywności, udziału w kulturze, poczucia satysfakcji z życia” [*Polska 2030...*, s. 45–46].

zawodową, zaś drugi powojenny wyż demograficzny lat 70. i 80. XX wieku wkracza już w pełni w życie zawodowe i społeczne. Relacja między tymi pokoleniami, umiejętność dzielenia się zadaniami oraz kooperacja będą wyznacznikiem uzyskiwanej lub nie, wartości dodanej z pozytywnej wymiany generacyjnej” [*Polska 2030*, s. 26].

Jako jedno z najważniejszych zadań w perspektywie 2030 r. przyjęto zmniejszenie „skali różnicowań (w średniej długości trwania życia, w jakości życia i potencjale wzrostu) występujących między poszczególnymi częściami terytorium kraju oraz neutralizację społecznych skutków tych różnic, rzutuujących na nierówności społeczne pomiędzy generacjami”. Istotne jest również „stworzenie warunków do dobrego życia dla młodego pokolenia” (echa powojennego wyżu demograficznego), od którego „aktywności zawodowej i otwartości na wymianę międzygeneracyjną” zależeć będzie efekt już obecnie podejmowanych wyzwań demograficznych, a także „warunki dla *silver economy* dla starszej części populacji (dłuższa praca, ale i lepsze warunki życia na starość)”. Ważny aspekt stanowi również konieczność niwelowania różnic „technologiczno-cywilizacyjnych między ludźmi w różnym wieku”. Budowa „strategii srebrnej gospodarki”, nastawionej na „potrzeby starzejącej się populacji” może mieć charakter dostosowania jednostronnego („projekcja potrzeb i branie pod uwagę zmian demograficznych”), kompleksowego (polegającego na przygotowaniu, poprzez odpowiednie działania „społeczeństwa w ciągu całego życia do dłuższego jego trwania”), a także przybrać formę „aktywnego działania prewencyjnego (polityka prokreacyjna i migracyjna)” [*Polska 2030*, s. 28].

Sytuacja demograficzna stanowi jedno z podstawowych wyzwań określonych w Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE¹⁰ [*Wskaźniki...*, s. 7], co potwierdzają także założenia ujęte w Deklaracji przyjętej w Sztokholmie w 1972 r., jak i tej przyjętej w Rio w roku 1992.

Niekorzystny obraz sytuacji demograficznej, wynikający przede wszystkim ze znacznego tempa starzenia się populacji, stanowi wyzwanie dla większości

¹⁰ Strategia ta powstała w 2001 r., a następnie została odnowiona w czerwcu 2006 r. Naczelnym celem odnowionej Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE jest „określenie i rozwój działań, dzięki którym UE będzie mogła zapewnić obecnym i przyszłym pokoleniom stały wzrost jakości życia poprzez tworzenie społeczności opartych na zasadach zrównoważonego rozwoju, tj. społeczności wydajnie gospodarujących zasobami i z nich korzystających, czerpiących z potencjału gospodarki w zakresie innowacji ekologicznych i społecznych, a przez to zapewniających dobrobyt, ochronę środowiska naturalnego i spójność społeczną”. Również w tym dokumencie zrównoważony rozwój oznacza, że potrzeby obecnego pokolenia należy zaspokajać bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń”. W strategii tej przyjęto system wskaźników, mających na celu monitorowanie sytuacji w zakresie rozwoju. Do grupy mierników zakwalifikowanych do kategorii „ład społeczny” włączono m.in. „zmiany demograficzne”, oceniane na podstawie wartości współczynnika przyrostu naturalnego, współczynnika dzietności, przeciętnego dalszego trwania życia ludności w wieku 65+ lat oraz wskaźnika migracji zagranicznych [*Wskaźniki...*, s. 7–9].

krajów europejskich. Oczekiwana w wielu krajach (również w Polsce) akceleracja tego procesu po roku 2020 może negatywnie wpłynąć na ich gospodarki (przykładowo, przy zachowaniu negatywnych trendów prognozuje się zmniejszenie udziału Unii Europejskiej w globalnym PKB [*Polska 2030*, s. 17]).

IV. DEMOGRAFICZNY OBRAZ POLSKI W KONTEKŚCIE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Współcześnie, sytuacja demograficzna w Polsce oceniana jest jako względnie mało korzystna, a to przede wszystkim na skutek niskiego poziomu dzietności i postępującego procesu starzenia się populacji. Należy podkreślić, że wysokim (często znacznie wyższym niż w Polsce) stopniem zaawansowania starości demograficznej, przy względnie niskim poziomie dzietności, charakteryzuje się wiele krajów europejskich, ale sytuacja w Polsce współwystępuje z ujemnym saldem migracji zewnętrznych oraz niższym, względem krajów Europy Zachodniej i Północnej, przeciętnym dalszym trwaniem życia ludności. Obserwowany od kilkunastu lat wzrost średniej liczby lat trwania życia, z jednej strony pogłębia zaawansowanie procesu starzenia się populacji, z drugiej jest zjawiskiem pożądanym, świadczącym o poprawie jakości życia i stanu zdrowia ludności.

Poniżej przedstawione zostały analizy prezentujące przestrzenne zróżnicowanie charakterystyk demograficznych dla obszarów Polski (NTS2-NTS5), przyjętych w wielu diagnozach za krajowe wskaźniki zrównoważonego rozwoju¹¹, z punktu widzenia zmian demograficznych. Celem analiz było wskazanie obszarów problemowych, wymagających szczególnej uwagi i działań ze strony państwa.

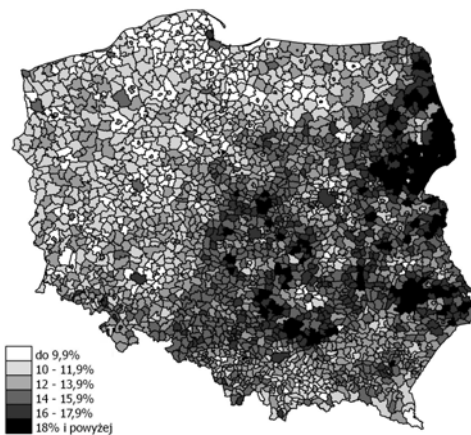
Jak już wspomniano, Polska jest krajem starzejącym się demograficznie, przy czym stopień zaawansowania starości obecnie jest niższy niż w przypadku większości krajów europejskich. W końcu 2011 r., według danych Eurostatu [2013], najwyższym zaawansowaniem tego procesu, mierzonym odsetkiem ludności w wieku 65 lat i więcej, charakteryzowały się Niemcy (20,6%) i Włochy (20,6%), a także Grecja (19,7%) i Portugalia (19,4%), najniższym zaś Mołdawia (9,9%), a także Macedonia (11,8%) i Irlandia (11,6%).

W Polsce, w 2011 r. odsetek ludności w wieku 65+ lat wynosił 13,8% (w miastach 14,4%, na wsi 12,9%) i, według danych GUS, był wyższy od wartości tego miernika w 2000 r. o 1,4 punktu procentowego (w miastach odpowiednio o 2,7 pkt. proc., na wsi natomiast wspomniany udział zmniejszył się o 0,5 pkt. proc.).

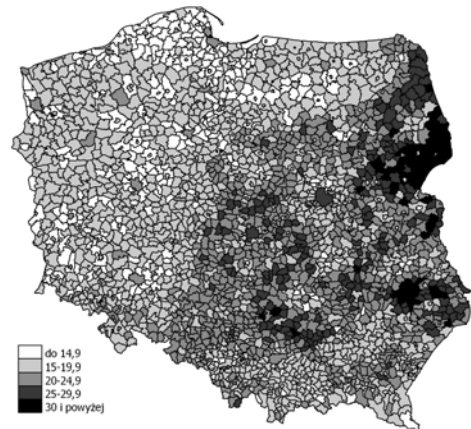
¹¹ „Wskaźniki zrównoważonego rozwoju to podstawowe narzędzie monitoringu odsłaniające w sposób wymierny istotę koncepcji rozwoju. Umożliwiają stworzenie statystycznego obrazu kraju z punktu widzenia implementacji nowego paradygmatu rozwoju” [*Wskaźniki...*, s. 15].

Zaawansowanie starości demograficznej jest znacznie zróżnicowane terytorialnie. Niskimi wartościami odsetka ludności starszej (poniżej 10%) charakteryzują się obszary Polski północnej, zachodniej oraz południowej – najniższymi jednostki województwa pomorskiego. Najstarsze demograficznie obszary Polski zlokalizowane są we wschodniej części kraju, głównie w regionach podlaskim i lubelskim. W 2011 r. w dwudziestu jeden gminach województwa podlaskiego odsetek ludności starszej przekraczał 20% – są to gminy wiejskie położone głównie w powiatach hajnowskim, bielskim, siemiatyckim, sokólskim i białostockim. Wysokim zaawansowaniem starości demograficznej charakteryzują się również obszary Polski Centralnej, w szczególności zlokalizowane w województwach łódzkim i świętokrzyskim (zob. rys. 2).

Obszary Polski wschodniej i centralnej charakteryzują się również wysokimi wartościami współczynnika obciążenia osobami starszymi¹² (zob. rys. 3) – najwyższymi gminy województwa podlaskiego, gdzie w 2011 r. na 100 osób w wieku 15–64 lata przypadało statystycznie ponad 40 osób w wieku 65+ lat.

Rys. 2. Odsetek ludności w wieku 65+ lat w gminach Polski w 2011 r.

Rys. 3. Wartości współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi (L_{65+}/L_{15-64}) w gminach Polski w 2011 r.

Źródło: GUS, *Rocznik Demograficzny 2012*; opracowanie własne

Źródło: jak pod rys. 2

Zmiany w strukturze ludności według wieku, w tym postępujący proces starzenia się populacji w Polsce, już obecnie stanowią poważne wyzwanie dla kraju i skłaniają do podjęcia odpowiednich działań w różnych sferach życia społecz-

¹² Obliczony jako iloraz liczby osób w wieku 65+ lat do subpopulacji w wieku 15–64 lata.

no-gospodarczego. Spadek udziałów ludności aktywnej zawodowo¹³, przy wzroście odsetka ludności starszej, jest wyzwaniem szczególnie dla rynku pracy i efektywności systemów emerytalnych, tym bardziej, że po roku 2020 należy oczekiwać jego akceleracji – wówczas próg starości demograficznej przekroczą roczniki wyżu demograficznego z lat 50-tych XX wieku.

Mniejsza efektywność wykorzystania zasobów siły roboczej oddziałuje negatywnie na konkurencyjność i rozwój całego kraju. „Chociaż połączenie siły nabywczej i konsumpcji 50-65-latków jest jednym z najsilniejszych czynników napędowych gospodarki” [KE 2013, s. 39], to wzrost populacji powyżej 65 roku życia ma negatywny wpływ na koniunkturę. W takim ujęciu, konsekwencją zmian w strukturze ludności jest zmniejszenie wpływów z podatków od ludności aktywnej zawodowo, spadek tempa wzrostu PKB na osobę, a także osłabienie działań inwestycyjnych wynikające m.in. z konieczności wydatkowania większych środków na wypłaty emerytur, ubezpieczenia społeczne i opiekę zdrowotną. Sytuacja taka implikuje konieczność podejmowania różnych działań, m.in. podniesienia granicy wieku emerytalnego oraz aktywizacji osób starszych¹⁴ (poprzez różne programy społeczne¹⁵, stworzenie miejsc pracy im przyjaznych).

Innym istotnym wyzwaniem dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju jest niska wartość przyrostu naturalnego ludności (w I połowie ubiegłej dekady odnotowywany był ubytek naturalny ludności), wynikająca głównie z niskiego poziomu dzietności (w ostatnich latach liczba urodzeń żywych tylko nieznacznie rekompensowała poziom umieralności).

W Polsce, współczynniki urodzeń i zgonów kształtują się na zbliżonym poziomie (w 2011 r. odpowiednio 10,1 i 9,7 na 1000 ludności), czego następstwem jest oscylująca wokół zera wartość współczynnika przyrostu naturalnego (na wsi nieco wyższa niż w miastach). W przekroju terytorialnym, największą przewagą liczebną urodzeń nad zgonami charakteryzuje się województwo pomorskie (w 2011 r. niektórych gminach powiatów kartuskiego, wejherowskiego i puckiego przewaga ta była ponad trzykrotna), a także wielkopolskie i małopolskie. Natomiast największą przewagą liczebną zgonów nad urodzeniami charaktery-

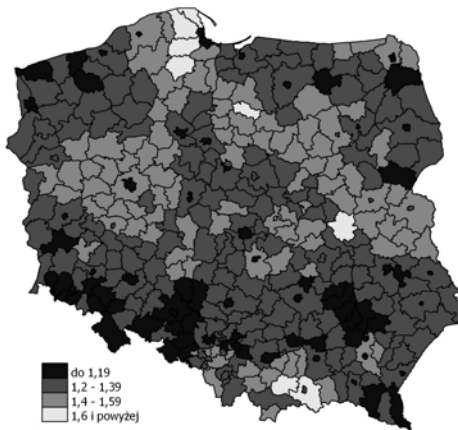
¹³ Zgodnie z prognozą ludnościową GUS liczba osób w wieku aktywności zawodowej do roku 2030 zmniejszy się o ponad 3 mln [*Polska 2030...*, s. 103].

¹⁴ Pracownicy w starszym wieku określani są mianem „srebrnej gospodarki” (*the silver economy*), mogącej przyczynić się do rozwoju i „stworzenia nowych możliwości wzrostu gospodarczego” [CEDEFOP 2013, s. 1; CEDEFOP 2012, s. 1].

¹⁵ W celu łagodzenia ekonomicznych i społecznych skutków starzenia się populacji podejmuje się działania mające aktywizację zawodową osób znajdujących się na przedpolu wieku emerytalnego. W Polsce w latach 2008-2011 prowadzony był m.in. program pt. *Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+*, mający na celu zarówno promocję zatrudnienia starszych pracowników przez przedsiębiorców, jak i poprawę kwalifikacji i umiejętności pracowników z tej grupy wieku [OECD 2013, s. 42; MPIPS 2013].

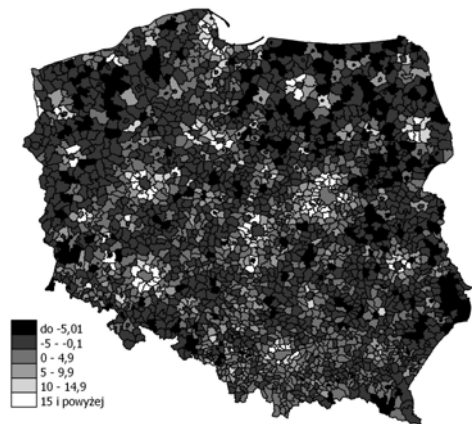
zują się obszary województw podlaskiego (niektóre gminy powiatów hajnowskiego i bielskiego nawet cztero- pięciokrotną) oraz lubelskiego, łódzkiego i świętokrzyskiego.

W większości powiatów Polski obecny poziom dzietności nie przekracza wartości 1,4 (zob. rys. 4). Do obszarów szczególnie problemowych w tym względzie należy zaliczyć przede wszystkim jednostki województwa opolskiego (w Opolu współczynnik dzietności w 2011 r. wyniósł 0,97 – był to jedyny powiat w którym wskaźnik ten nie osiągnął wartości wynoszącej co najmniej 1,0), dolnośląskiego, śląskiego oraz podkarpackiego i świętokrzyskiego, a także większość dużych miast w Polsce. W 2011 r. w żadnym z powiatów współczynnik dzietności nie osiągnął wartości na poziomie prostej zastępowalności generacji (czyli ok. 2,1). Najwyższą wartością tego miernika charakteryzowały się powiaty w pomorskim: kartuski (1,85) i kościerski (1,67) oraz jednostki w małopolskim: limanowski (1,7) i nowosądecki (1,67).

Rys. 4 Wartości współczynnika dzietności w powiatach Polski w 2011 r.

Źródło: jak pod rys. 2.

Rys. 5 Wartości współczynnika salda migracji w gminach Polski w latach 2010–2011 r.¹⁶

Źródło: jak pod rys. 2.

Utrzymywanie się w długim okresie niskiej dzietności jest zjawiskiem niekorzystnym, zarówno z punktu widzenia rozwoju demograficznego, jak i społeczno-gospodarczego kraju. Problem ten, jako jedno z kluczowych wyzwań określonych w strategiach, skłania do podjęcia przez państwo ukierunkowanych i skoordynowanych działań. Współczesne pokolenie potencjalnych rodziców „cechuje wysoki (wyższy niż w krajach zachodnich) poziom deklaracji chęci

¹⁶ Współczynnik obliczony jako średnia dla lat 2010–2011

posiadania dzieci, ale i większa ostrożność w strategiach życiowych, jeśli chodzi o decyzje dotyczące dzietności. Decyzje te uzależniane są od warunków do opieki, wychowania i stworzenia dzieciom szans rozwojowych w przyszłości” [*Polska 2030...*, s. 34]. Z tego względu „poprawa warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz warunków sprzyjających rodzeniu dzieci i zwiększaniu liczby urodzeń” jest głównym celem polityki ludnościowej Polski [*Sytuacja...*, s. 93; *Założenia...*, s. 233], realizowanym wieloaspektowo, przy wykorzystaniu różnych narzędzi społeczno-ekonomicznych.

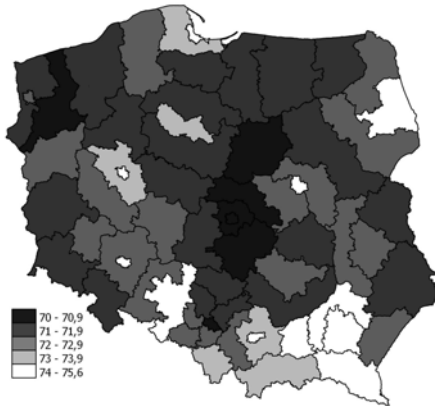
Wśród działań określonych w Długookresowej Strategii, mających na celu stworzenie korzystnych warunków dla kształtowania się i funkcjonowania rodzin, przy zachowaniu aktywności zawodowej rodziców, znalazły się m.in. „wprowadzenie nowych rozwiązań i umożliwienie jak najszerszego ich wykorzystania (np. elastyczne formy organizowane w nietradycyjnych miejscach oraz w różnym zakresie czasowym, formy opieki i edukacji indywidualnej, domowej, placówki wielofunkcyjne, świadczące wielostronne usługi na rzecz małych dzieci i ich rodziców; usługi opiekuńcze świadczone na rzecz kilku rodzin oraz usługi opieki instytucjonalnej na rzecz dzieci w wieku do lat 3); Zwiększenie dostępności i poprawa jakości opieki w przedszkolach i szkołach, wykorzystanie instrumentów finansowych promujących aktywność zawodową (np. podatkowych), ale i skoncentrowanie strumienia środków finansowych w grupie rodzin rzeczywiście potrzebujących; Zapewnienie rodzinom odpowiedniego wsparcia finansowego poprzez system świadczeń rodzinnych” [*Polska 2030...*, s. 106].

W Polsce, choć od kilku lat obserwowany jest sukcesywny wzrost przeciętnego dalszego trwania życia ludności, liczba lat która pozostaje do przeżycia osobom w danej grupie wieku jest niższa od tych wartości obserwowanych w wysoko rozwiniętych regionach Starego Kontynentu (podobną sytuacją legitymują się wszystkie kraje postsocjalistyczne). W jednostkach Europy Zachodniej, Północnej oraz Południowej, dziecko urodzone w 2009 r. miało przed sobą średnio ponad 80 lat życia, podczas gdy w Europie Środkowej i Wschodniej 74–77 lat (przy czym przeciętnie najmniej lat dalszego życia ma przed sobą dziecko urodzone w Rumunii i Bułgarii, a także na Litwie i Łotwie (72–74 lata)¹⁷.

Jak już wspomniano, w Polsce jednym z głównych długookresowych zadań podejmowanych w ramach Strategii Rozwoju Kraju jest niwelowanie regionalnych różnic w wartości trwania życia ludności. Biorąc pod uwagę przeciętne dalsze trwanie życia noworodka można stwierdzić, że względnie niskie jego wartości odnotowuje się w centralnej i zachodniej części Polski (zob. rys. 6 i 7) – najniższe w województwie łódzkim (w 2011 r. w Łodzi noworodek płci męskiej miał przed sobą przeciętnie 70,1 lat dalszego trwania życia, podczas gdy noworodek płci żeńskiej 78,4 lata). Najkorzystniejszą sytuacją w tym względzie

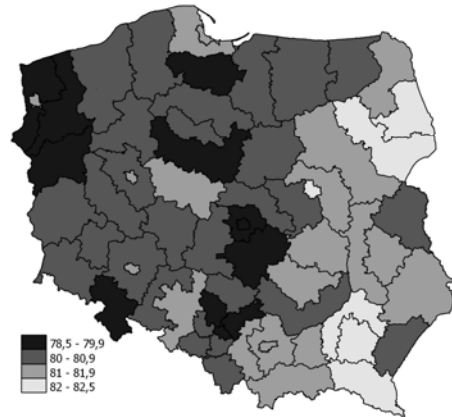
¹⁷ Dane dla obu płci [Eurostat 2013].

charakteryzują się obszary położone we wschodniej i południowo-wschodniej części kraju, a także Kraków i Warszawa (gdzie w 2011 r. liczba lat przeciętnego dalszego trwania życia dla noworodka płci męskiej wynosiła 75–76 lat, a dla noworodka płci żeńskiej - ponad 82 lata).

Rys. 6. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej w podregionach w 2011 r.

Źródło: jak pod rys. 2.

Rys. 7. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci żeńskiej w podregionach w 2011 r.

Źródło: jak pod rys. 2.

Polska jest krajem o ubytku migracyjnym ludności. W 2011 r. współczynnik ogólnego salda migracji wyniósł $-0,11$ (na 1000 ludności). Podobne wartości tego miernika odnotowano w latach 2009 i 2010, co świadczy o zmniejszaniu się natężenia migracji zewnętrznych (w latach 1999–2003 i 2007–2008 współczynnik ten oscylował wokół wartości $-0,5$; w 2006 r. osiągnął wartość $-0,9$).

Obszarami przyrostu wędrownego ludności są województwa mazowieckie (2,7 na 1000 ludności), małopolskie (1,3), pomorskie (1,0), a także dolnośląskie i wielkopolskie (0,4). Pozostałe regiony charakteryzują się ubytkiem migracyjnym ludności – w 2011 r. największym lubelskie ($-2,4$), opolskie ($-2,2$) oraz warmińsko-mazurskie ($-2,1$). Wszystkie województwa, z wyjątkiem mazowieckiego, charakteryzuje ubytek ludności w miastach. W przypadku wsi, jedynie podlaskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie i opolskie odznaczają się ujemnym saldem migracji.

Współcześnie wyludniają się głównie obszary zlokalizowane na obrzeżach kraju z dala od dużych miast. Obserwuje się natomiast znaczny napływ ludności na terenach zlokalizowanych wokół dużych ośrodków miejskich (np. Warszawy,

Łodzi, Krakowa, Wrocławia, Poznania i Trójmiasta), w wyniku czego powstają swego rodzaju „pierścienie” okalające te jednostki (zob. rys. 5). Zmiana kierunku migracji wewnętrznych w kraju (z miasta na wieś) obserwowana jest od końca XX wieku.

Ruch wędrowniczy ludności jest istotnym czynnikiem oddziałującym na wielkość zasobów kapitału ludzkiego. Dodatkowo saldo migracji może korzystnie wpływać na kształt struktur demograficznych oraz niwelować negatywne następstwa zachodzących procesów demograficznych, np. „częściowo zrównoważyć skutki starzenia się” populacji, a także „wpływać na rozmiar zasobów siły roboczej i rozwój gospodarczy kraju” [*Wskaźniki...*, s. 25]. Z tego względu w regionach dotkniętych procesami depopulacyjnymi zachodzi konieczność prowadzenia skoordynowanych działań, mających na celu poprawienie wartości współczynników przyrostu naturalnego oraz migracyjnego (w szczególności zmniejszenie rozmiaru emigracji zagranicznych). W przypadku migracji krajowych chodzi zarówno o zatrzymanie obecnych mieszkańców (tzn. zachęcenie ich do pozostania i wykonywania pracy zarobkowej w miejscu zamieszkania), jak i przyciągnięcie ludności z innych obszarów. Jest to możliwe w sytuacji, gdy dany region postrzegany jest jako atrakcyjny osiedleńczo (przede wszystkim pod względem ekonomicznym).

Zgodnie z zapisem w Strategii Długookresowej, po roku 2020 spodziewany jest wzrost imigracji do Polski (migracji poakcesyjnych i migracji powrotnych), z tego względu niezbędne będzie prowadzenie działań umożliwiających wdrożenie polityki migracyjnej „odpowiadającej na potrzeby rynku pracy” [*Polska 2030...*, s. 105].

V. PODSUMOWANIE

Obecna sytuacja demograficzna w Polsce oceniana może być jako mało korzystna, głównie z uwagi na względnie niski poziom dzietności, postępujący proces starzenia się populacji oraz ubytek migracyjny ludności (przy względnie niskim przyroście naturalnym). Utrzymywanie się wskaźników demograficznych na poziomie niekorzystnym z punktu widzenia rozwoju kraju znajduje negatywne odzwierciedlenie w kształtowaniu się procesów gospodarczych. „Dłuższy okres utrzymywania się niskiego współczynnika dzietności w połączeniu ze wzrostem średniej długości życia oraz fakt, że pokolenie wyżu demograficznego wchodzi w wiek emerytalny jest ogromnym wyzwaniem w odniesieniu do stabilności finansowej systemów emerytalnych oraz rynku pracy” [*Wskaźniki...*, s. 21].

Ocenia się, wg *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju* [*Polska 2030*, s. 7], że „dzięki aktywnej polityce rodzinnej oraz polityce imigracyjnej nastawionej na uzupełnianie niedoborów na rynku pracy Polska ma szansę w zdecydowanym stopniu ograniczyć zagrożenia związane z przemianami demograficznymi w najbliż-

szych dwudziestu latach. Dłuższa aktywność zawodowa połączona z efektywnym systemem ochrony zdrowia, w tym profilaktyki oraz rehabilitacji pozwoli zmniejszyć ryzyko utraty potencjałów osób starszych oraz zwiększy udział osób niepełnosprawnych np. w rynku pracy. Lepszemu dostosowaniu do dynamicznie zmieniających się potrzeb rynku pracy będzie służył system edukacji, w tym uczenie się przez całe życie dostosowane do poszczególnych etapów życia i kariery Polaków”.

Wdrożenie tak zdefiniowanych celów nie będzie możliwe bez odpowiedniego zasobu wiedzy i wykształcenia w zakresie pozwalającym na zrozumienie wyzwań przed jakimi stoi Polska. W perspektywie nadchodzących lat, świadomość demograficzna, dająca możliwość rzetelnej oceny czasowo-przestrzennych zmian m.in. w strukturze ludności, czy poziomie migracji, a także wynikających z nich konsekwencji ekonomicznych, powinna być wyrabiana równolegle z nauczaniem pozostałych przedmiotów. Od czego zależy owa świadomość? W czym tkwi zasadność nauczania demografii? Na czym powinna polegać jakość nauczania tej dziedziny? Innymi słowy, czemu i po co demografia? Odpowiedź jest stosunkowo prosta. Wielowymiarowość zachodzących w gospodarce zjawisk wymaga kompleksowego spojrzenia na cały proces naukowo-poznawczy, dający zarówno podstawy teoretyczne, jak i umiejętność zastosowania ich w praktyce. Brak myślenia w kategoriach efektów kształcenia przedstawicieli wielu dziedzin nauki (w tym m.in. ekonomii, zarządzania, socjologii, ekonometrii, ekonomiki zdrowia) w zakresie szeroko rozumianych procesów populacyjnych, w dużym stopniu ograniczy umiejętność rozróżniania, rozumienia i docelowo kształtowania wskaźników, istotnych z perspektywy rozwoju kraju.

Ogólna jakość nauczania w zakresie zmian ludnościowych musi stanowić kompromis pomiędzy wszystkimi dziedzinami determinującymi proces niwelowania dysproporcji i modernizacji koniunktury¹⁸. W ujęciu długofalowym wyrównanie bilansu demograficznego istotnego m.in. dla rynku pracy, systemu ubezpieczeń emerytalnych, rentowych i zdrowotnych musi oprzeć się na bardziej spójnej sekwencji działań, która nie jest możliwa do wprowadzenia bez rzetelnej wiedzy. Istotne jest zrozumienie jakie rezerwy tkwią jeszcze w polskich zasobach, jak odwrócić, zwolnić, bądź zatrzymać pewne trendy, jak wielowymiarowo reformować system zdrowotny, edukacyjny i emerytalny, jak prowadzić aktywną politykę rynku pracy skorelowaną z aktywną polityką społeczną, jeśli wziąć pod uwagę z jednej strony wyzwania demograficzne, a z drugiej potrzebę wysokiego wzrostu gospodarczego [*Polska 2030*, s. 75–78].

¹⁸ Modernizacja koniunktury rozumiana m.in. jako rozwój obszaru innowacyjności oraz tworzenie nowej przewagi konkurencyjnej kraju.

LITERATURA

- CEDEFOP (2012), *Silver workers – golden opportunities* (briefing note), European Centre for the Development of Vocational Training, Thessaloniki
- CEDEFOP (2013), *Srebrni pracownicy na wagę złota* (nota informacyjna), Europejskie Centrum Rozwoju Szkolenia Zawodowego, Thessaloniki
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972; <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503> (13.02.2013)
- Deklaracja Bolońska, 19 czerwca 1999; http://ekspertbolonscy.org.pl/sites/ekspertbolonscy.org.pl/files/1999_PL_Bologna_Declaration.pdf (13.02.2013)
- Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*, dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych "Środowisko i rozwój": Szczyt Ziemi: Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992 r. / Inst. Ochrony Środowiska; http://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=000000280&find_code=SYS&local_base=TEK01 (02.03.2013)
- Deming Edwards W. (1986), *Out of the crisis*, Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study
- ENQA (2013), <http://www.enqa.eu/> (13.02.2013)
- Eurostat (2013), Statistics Database, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (15.02.2013)
- Galata S. (2007), *Podstawy zarządzania nowoczesną organizacją. Ekonomia, kultura, bezpieczeństwo, etyka*, Difin, Warszawa
- IISD (2013), <http://www.iisd.org/sd/> (03.03.2013)
- KE (2013), *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, 2011, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf (15.05.2013)
- Kupisiewicz Cz. (2000), *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza "Graf-Punkt", Warszawa
- Mirecka J. (2009), *Wprowadzenie do problematyki jakości kształcenia – kultura jakości, znaczenie jakości kształcenia w dobie konkurencji i globalizacji*, Collegium Medium Uniwersytetu Jagiellońskiego – wystąpienie w ramach II konferencji z cyklu REA [Rozwój Edukacji Akademickiej], Uniwersytet Gdański
- MPiPS (2013), *Program 50+*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej <http://analizy.mpips.gov.pl/index.php/program-50.html> (15.05.2013)
- OECD (2013), *Demographic transition and an ageing society: implications for local labour markets in Poland*, http://www.oecd.org/cfe/leed/Demographic_poland_report.pdf (15.05.2013)
- Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa
- PQMS (2013), <http://pqms.pl/slownik-pojec/cykl-kolo-deminga> (15.02.2013)
- Rocznik Demograficzny 2012*, GUS, Warszawa
- Rocznik Statystyczny 2012*, GUS, Warszawa
- Słownik Języka Polskiego*, PWN ; <http://sjp.pwn.pl/> (15.02.2013)
- Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego* (2005), Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym, Helsinki
- Sytuacja demograficzna Polski i założenia polityki ludnościowej w Polsce. Raport 2004*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa
- Uchwała Rady Ministrów z dn. 25.09.2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju do 2020 r., Monitor Polski, 2012, nr 157, poz. 882
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627, z późn. zm.)
- Wiatrowski Z. (2005), *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz
- Wikipedia (2013a), http://pl.wikipedia.org/wiki/William_Edwards_Deming (13.02.2013)
- Wikipedia (2013b), http://pl.wikipedia.org/wiki/Blended_learning (13.02.2013)

- Wikipedia (2013c), http://pl.wikipedia.org/wiki/Komisja_Brundtland (03.03.2013)
- Wnuk-Lipińska E. (1996), *Innowacyjność a konserwatyzm: uczelnie polskie w procesie przemian społecznych*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987), *Our common future*. Oxford: Oxford University Press
- Woźnicki J. (2007), *Uczelnie akademickie jako instytucje życia publicznego*, Fundacja Rektorów Polskich, Warszawa
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski* (2011), GUS, US w Katowicach, Katowice
- Założenia polityki ludnościowej Polski (projekt)* (2013), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa

Anna Majdzińska, Anna Wierzbicka

ESSENCE OF TEACHING DEMOGRAPHY IN THE CONTEXT OF TRENDS AND COUNTRY'S DEVELOPMENT STRATEGY

Summary

The purpose of this article is to present the essence of the demography education quality with reference to the directions and strategy of country's development. An aging population, migration, increasing life expectancy, are just few examples of the demographic challenges facing Poland. These problems should be seen as crucial in the context of prosperity and competitiveness of national economy. In accordance to the above it is significant to provide sufficient training of specialists who will be able to estimate the level of occurrences, their spatial distribution and socio-economic impacts.

Key words: quality of teaching, demography, country's development strategy.